

УДК 347.77.028:631.526.32:339.13.001.25 (477)

JEL Classification: Q1; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904053>

**О.В. ЗАХАРЧУК, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
С.О. ТКАЧИК, кандидат сільськогосподарських наук
О.І. ЗАВАЛЬНЮК**

Комерціалізація насіннєвої галузі України та досвід інших країн

Мета статті - розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо розв'язання проблеми комерційного обігу насіння й садивного матеріалу та виплат за використання інтелектуальної власності в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний (аналіз сучасного стану та перспективи розвитку комерційного обігу насіння), емпіричний (щодо комплексної оцінки використання сертифікованого та несертифікованого насіннєвого матеріалу), порівняльного аналізу (визначено проблеми й цілі охорони прав на сорти рослин у державах-сусідах та в Україні), абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. У процесі вивчення питань комерціалізації насіннєвої галузі України проведено аналіз сучасного стану й визначено перспективи розвитку насінництва в Україні, запропоновано шляхи вирішення комерційного обігу насіння і садивного матеріалу та здійснення виплат за використання інтелектуальної власності. Окреслено перспективні шляхи прискорення організації ринку насіння і садивного матеріалу України. Викладено бачення авторів щодо позитивного досвіду використання сертифікованого та несертифікованого насіннєвого матеріалу країнами Європейського Союзу.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення стосовно комерціалізації насіннєвої галузі України, охорони прав на інтелектуальну власність селекціонера та селекційних установ, а також можливості збільшення надходження коштів за рахунок сплати ліцензійних та селекційних платежів для продукування нових високопродуктивних та якісних сортів вітчизняної селекції, що сприятиме впровадженню у рослинництві прогресивних технологій та підвищенню продуктивності праці.

Практична значущість. Розв'язання зазначених проблем дасть можливість налагодити міжнародну співпрацю України у сфері охорони прав на сорти рослин і комерційного обігу насіння й садивного матеріалу. Табл.: 4. Рис.: 8. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: сорт рослин; насіння і садивний матеріал; захист прав селекціонерів; комерціалізація; патент; інтелектуальна власність.

Захарчук Олександр Васильович - доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Ткачик Світлана Олександрівна - кандидат сільськогосподарських наук, заступник директора, Український інститут експертизи сортів рослин (м. Київ, вул. Генерала Родимцева, 15)

E-mail: s-s-tk@ukr.net

Завальнюк Олександр Іванович - заступник завідувача відділу науково-організаційної роботи, Український інститут експертизи сортів рослин (м. Київ, вул. Генерала Родимцева, 15)

E-mail: 51381@i.ua

Постановка проблеми. Зважаючи на увагу до проблем формування і розвитку ринку насінництва, стрімкий розвиток селекції та генетики у XIX-XXI ст., сучасних біотехнологій, залишаються недостатньо вивченими питання щодо ролі й місця насінництва у

підвищенні ефективності рослинницької галузі, «правила гри» в процесі комерційного обігу насіння, державної підтримки селекційних досягнень та сортодослідних вивчень. Неоднозначними є погляди на бачення вирішення проблем формування національних сортових рослинних ресурсів, їх концепцію розвитку, а також на побудову правових і фінансових відносин між учасника-

© О.В. Захарчук, С.О. Ткачик, О.І. Завальнюк, 2019

ми селекційного процесу та обігу насіння й садивного матеріалу.

Сорт рослин являє собою найважливішу складову інноваційного розвитку сільського господарства. Особливості сорту визначають не лише його продуктивність, а й технологію, якісні характеристики продукції та, врешті-решт, і економічні показники. Тому вирощування культури висококондиційного насіння та садивного матеріалу слугує важливим фактором розвитку сільського господарства та першоджерелом економічного зростання рослинницької галузі. Про це свідчать світові тенденції розвитку, пов'язані з продовольчою кризою, біотехнологіями, генною інженерією, переходом на нетрадиційні види палива, адаптацією до зміни клімату тощо. Недостатньо задоволений попит на світових ринках продовольства потребує подальшого зростання аграрного потенціалу, зокрема й за рахунок сортозаміни та сортооновлення. Нині, коли роль інноваційних чинників суттєво зросла, їх роль у сільському господарстві теж буде посилюватися. Цьому сприятиме формування належних відносин власності на сорт рослин і захист прав селекціонерів.

Захист прав селекціонера в ринкових умовах має здійснюватися шляхом законодавчого введення системи збору роялті. Це означає, що відносини між селекційними установами-оригінаторами, власниками сорту та виробниками насіння і садивного матеріалу мають вибудовуватися на основі договорів про розмноження і продаж насіння певних сортів третім особам. У межах обумовленого договором часу жодна юридична чи фізична особа не має права без ліцензійної угоди власника сорту виробляти з метою отримання прибутку насіння нового сорту, а селекціонер в установленому порядку платить державі податок від одержаної суми роялті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В декларації Організації Об'єднаних Націй від 28.09.2018 р. «Про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості» поряд з іншими фундаментальними правами стаття 19 «Про право на насіння» визначає право на використання, вирощування, повторне використання, обмін, транспортування, передачу та продаж насіння. Розвиваючи свою насіннєву культуру, селяни створюють стійкіші на витриваліші системи ведення господарства, у т.ч. в умо-

вах глобальних кліматичних змін [1]. Також у цій статті підкреслена роль держави: «держави забезпечують, щоб насіннєва політика, охорона сортів рослин та інші закони про інтелектуальну власність, системи сертифікації та закони, що стосуються маркетингу насіння, поважали права селян, зокрема право на насіннєвий матеріал і враховували їх потреби та реалії».

У ст. 12 Закону України «Про насіння і садивний матеріал», де йдеться про право на виробництво та реалізацію насіння і садивного матеріалу, відзначено: «фізичні особи - підприємці та юридичні особи мають право на виробництво насіння та/або садивного матеріалу за умови додержання майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин» [9].

Значний внесок у розвиток ринку насінництва, організації методологічних та методичних засад проведення комерційного обігу насіння й садивного матеріалу та виплат за використання інтелектуальної власності в Україні зробили такі вчені, як С. Бакай, М.В. Зубець [3], А. Ключакач, П. Марініч, К. Назаренко, Е. Неттевич, В. Орешніков, О. Пічкур, Л. Худолій, П. Цибульов та багато інших [2, 14, 16].

Мета статті - розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо розв'язання проблеми комерційного обігу насіння й садивного матеріалу та виплат за використання інтелектуальної власності в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Ключове значення в подальшому розвитку агропромислового комплексу належить селекції та сортооновленню, створенню національної системи насінництва зернових культур, здатної забезпечити повне використання наявного генетичного потенціалу сортів вітчизняної селекції й потреби сільськогосподарських виробників у високоякісному посівному матеріалі. Це в підсумку повинно сприяти зростанню врожайності сільськогосподарських культур, зниженню собівартості та підвищенню економічної ефективності виробництва, зміцненню конкурентних позицій як вітчизняного насінництва, так і агропромислового комплексу країни.

Подальше становлення й розвиток вітчизняної селекції та насінництва, вихід вітчизняних сортів на міжнародний ринок, залучення іноземних інвестицій для створення інфраструктури насінництва, яка б відпові-

дала світовим вимогам і нормам, неможливі без запровадження в Україні сортової сертифікації насіння, членства нашої країни в

Міжнародній організації економічного співробітництва і розвитку (OECD) та приєднання до схем сортової сертифікації (рис. 1).

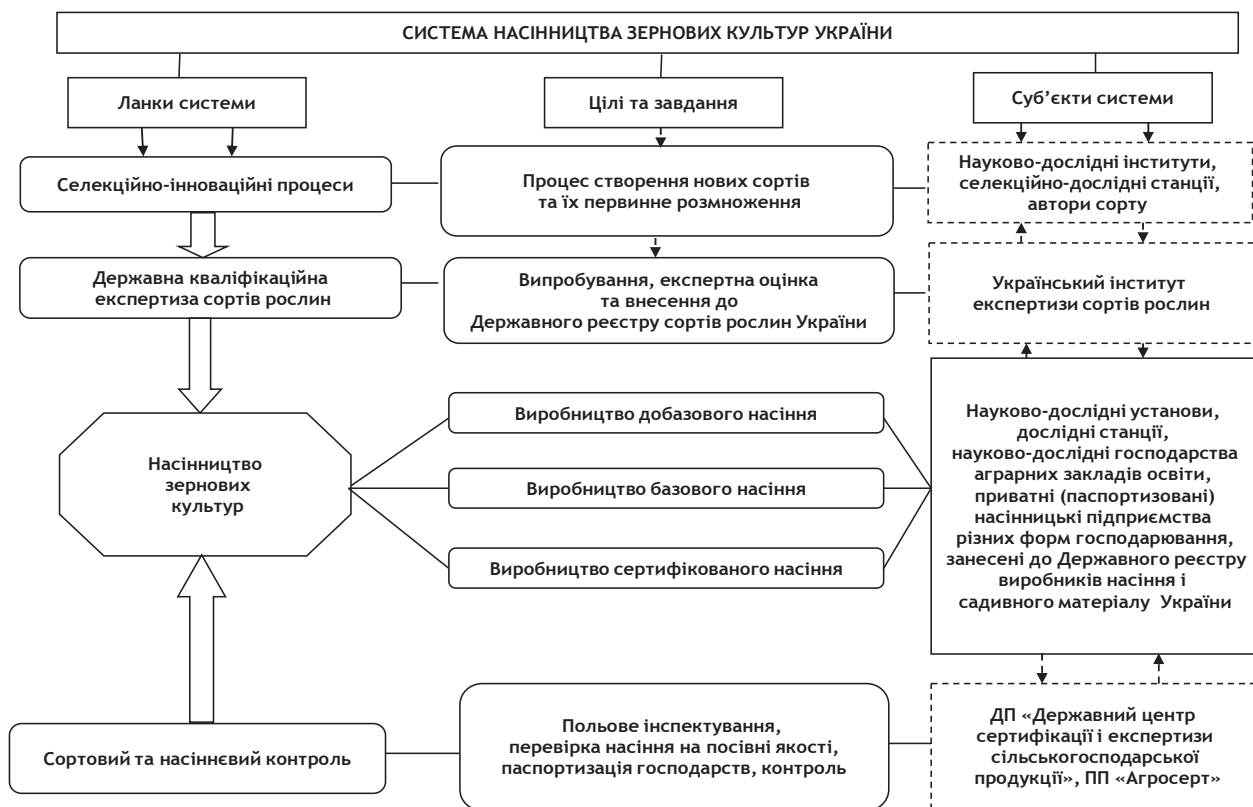

Рис. 1. Організація і функціонування системи насінництва зернових та олійних культур в Україні

Джерело: Власна розробка [12].

Високі щорічні обсяги виробництва зерна в Україні на рівні 75-80 млн т реально досягти лише завдяки підвищенню урожайності основних зернових культур. Суттєвою складовою у забезпеченні підвищення продуктивності розглядається подальший гармонійний розвиток галузей селекції та насінництва, а одним з основних завдань останнього є доведення вітчизняної насінневої продукції до рівня світових стандартів, підвищення її конкурентоспроможності та якнайширшого впровадження в Україні й, по можливості, за її межами (табл. 1).

Незважаючи на відомі економічні труднощі, вдалося зберегти пріоритетність вітчизняної селекції для сортів зернових, зернобобових і круп'яних культур. Так, у 2019 р. рівень української селекції по пшениці становить 72%, ячменю - 58%. А по таких видах сільськогосподарських культур, як плодово-ягідні та виноград він досягає відповідно 85 і 96%. У середньому по всіх видах рослин рівень української селекції без реєстрованих ліній становить 44% при загальному їх збільшенні від 890 у 1991 р. до 3880 сортів у 2019 р.

1. Структура видового складу сортів ресурсів України

Культура	1991 р.			2019 р.*			2019 р. до 1991 р., разів
	кількість сортів	укр. селекції	%	кількість сортів	укр. селекції	%	
Озимі	80	53	66	863	534	62	10,8
У т.ч. пшениця	40	32	80	468	338	72	11,7
Ярі	189	121	64	1679	821	52	8,9
У т.ч. кукурудза, без батьківських компонентів	54	38	70	1176	549	47	21,8
ячмінь	21	13	62	154	89	58	7,3

Олійні та прядивні	65	37	56	2044	648	32	31,4
У т.ч. соняшник, без батьківських компонентів	17	7	41	769	203	26	45,2
Кормові	214	165	77	459	332	72	2,1
Технічні	33	24	73	247	54	24	6,8
Картопля	37	22	59	165	67	41	4,5
Овочеві, баштанні, гриби	265	100	38	2554	671	26	9,6
Плодово-ягідні	370	199	54	512	433	85	1,4
Виноград	93	34	37	51	49	96	0,5
Декоративні, ефіро- олійні та лікарські	549	225	41	297	271	91	0,5
Усього сортів	1895	890	47	8871	3880	44	4,7

*Без ліній.

Джерело: Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні.

Для щорічної сівби в межах 15-16 млн га зернових культур необхідно від 2,5 до 3,0 млн т насіння нових високопродуктивних сортів і гібридів. За розрахунками, це 1,0-1,2 млн т насіння ярих і 1,5-1,8 млн т

насіння озимих зернових, у тому числі понад 2 тис. т добазового, 500 тис. т базового та 2,0-2,5 млн т сертифікованого насіння (табл. 2).

2. Прогноз необхідних обсягів виробництва насіння по основних видах культурах і категоріях у 2019-2020 рр., тис. т

Культура	Насіння			Разом
	добазове	базове	сертифіковане	
Пшениця озима та яра	1,0	192	1061	1254
Ячмінь ярий	0,3	61	352	413
Ячмінь озимий	0,2	45	256	301
Зернобобові	0,6	201	834	1037
Усього	2,1	499	2503	3005

Джерело: Дані Національної академії аграрних наук України.

Подальше зростання виробництва продукції рослинництва нерозривно пов'язано з розвитком галузі насінництва, яка реалізує повною мірою генетичний потенціал сформованих сортових рослинних ресурсів. У найближчій перспективі вирощування та виробництво насіннєвого матеріалу буде здійснюватися на індустріальній основі. Перш за все

це стосується зернової кукурудзи, соняшнику, озимого та ярого ріпаку, сої та цілого ряду технічних культур. Забезпеченість насінням сільськогосподарських товаровиробників у 2018 р. досить висока. Практично Україна щорічно могла б експортувати до 1,0 млн т насіння зернових культур (табл. 3).

3. Забезпеченість насінням сільськогосподарських товаровиробників у 2018 р.

Культура	Площа посіву, тис. га	Норма висіву на 1 га, кг	Потреба в насінні, тис. т	Потенційна пропозиція, тис. т	До потреби, +, -, тис. т
Пшениця озима	6420,8	250	1605,2	2460,5	+855,3
Жито озиме	148,3	220	32,6	83,0	+50,4
Ячмінь озимий	872,6	240	209,4	360,0	+250,6
Ріпак озимий	974,0	5	4,9	13,4	+8,5
Пшениця яра	196,5	220	43,2	84,8	+41,6
Ячмінь ярий	1624,9	220	357,5	683,4	+325,9
Гречка	108,4	90	9,8	34,3	+24,5
Горох	435,5	400	174,2	136,0	-38,2
Кукурудза	4580,8	25	114,5	44,1	-70,4
Соняшник	6058,2	7	42,4	33,4	-9,0
Соя	1709,4	130	222,2	226,8	+4,6
Разом	23129,4	x	x	x	x

Джерело: Власні розрахунки та дані Державної служби статистики України.

Зазначене дасть можливість задовольнити внутрішню потребу в насінні та садивному матеріалі та наростити його експорт в зарубіжні країни до 1,5 млрд дол. США. Лише по таких сільськогосподарських культурах, як кукурудза, соняшник та зернобобові наявна потреба в імпорті. На сьогодні експортні можливості реалізуються на досить низькому рівні. Щорічно за кордон поставляється насіння на суму лише від 10 до 20 млн доларів.

У структурі українського експорту насіння традиційно домінує кукурудза. Обсяги поставок цього виду продукції на зарубіжні ринки за 2018 р. у вартісному вимірі становили 9,4 млн дол. США, а частка насіння кукурудзи у вітчизняному експорті - близько 85%. Основними країнами - споживачами цього виду насіннєвого матеріалу є країни СНД - Білорусь, Молдова, Грузія та Казахстан. Також було експортовано 93 т насіння гречки у Південну Африку. За 2018 р. продано лише 1799 т насіннєвої пшениці та 234 т ячменю.

При цьому на зовнішніх ринках щодо українського насіння зберігається цінова дискримінація. Зокрема, вітчизняна кукурудза спрямовується на експорт по

2113 дол. США за 1 т, імпортна закуповується за ціною, вдвічі вищою - 3950 дол. США. Пшениця продається у 3,1 раза дешевше, ніж купується, ячмінь - у 3,0 раза дешевше.

На заваді реалізації експортного потенціалу вітчизняного насіннєвого матеріалу знаходиться ціла низка чинників. З одного боку, це невизнання українських фітосанітарних сертифікатів, що посилюється неповним приєднанням України до Схем сортової сертифікації Організації економічного співробітництва та розвитку. З іншого - більш низька якість українського насіння порівняно з насінням країн ЄС та США, а також потужний захист внутрішніх насіннєвих ринків інших країн для входження іноземного, у тому числі й українського насіння.

Імпорт насіння зернових та олійних культур за 2018 р. практично досягнув рівня 2013 р. - майже 0,5 млрд дол. США (табл. 4). Найбільше Україна заплатила за насіння соняшнику - близько 260 млн дол. США та кукурудзи - 141,6 млн дол. США. П'ята частина імпортованого насіння - це насіння Франції. Франція понад 55% свого вирощеного посівного матеріалу експортує до країн ЄС, Північної Африки, а також до України.

4. Імпорт насіння зернових та олійних культур за 2018 р.

С.-г. культура	Кількість, т	Ціна 1 т, дол. США	Вартість, тис. дол. США
Пшениця	2228	1098	2445,3
Жито	335	1976	662,0
Ячмінь	1007	1025	1032,6
Кукурудза	35847	3950	141603,1
Сорго	265	4371	1158,4
Всього зернових	39682	3710	147201,4
Соя	1598	1447	2312,4
Льон	1522	373	568,4
Ріпак	9758	3323	32426,4
Соняшник	29884	8643	258287,2
Гірчиця	2756	571	1574,6
Всього олійних	45518	6485	295169,0
Цукровий буряк	704	26081	18361,1
Овочі	178	129607	23070,1
Разом	X	X	483801,6

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

За обсягом експорту насіння Франція посідає перше місце в світі, випереджаючи США і Нідерланди. У середньому країна заробляє на насінництві до 4 млрд євро на рік. При цьому прибутки від експорту становить 1,5 млрд євро на рік. Досягти таких високих результатів Франції вдалося завдяки: сприятливому клімату, що дає змогу виробляти насіння 60 видів с.-г. культур на загальній площі близько

400 тис. га; ефективній та прозорій системі сертифікації, яка реалізується через реєстрацію насіннєвих компаній, польові інспекції та контроль *насіннєвих* партій; збір (роялті й селекційні збори) за використання насіння кожного сорту сплачують не лише насіннєві компанії-виробники, а по всьому ланцюгу вирощування товарної с.-г. продукції - зерна і для власних потреб; 10-15% від обороту в га-

лузі (орієнтовно 400 млн євро на рік) постійно виділяються насіннєвою агенцією (SICASOV) на інновації.

За 2013-2018 рр. Україна найбільше імпортувала насіння кукурудзи та соняшнику

(рис. 2). Спад імпорту відбувся лише у 2015 р., але поступово імпорт зазначених культур зростає до передкризового 2014 року.

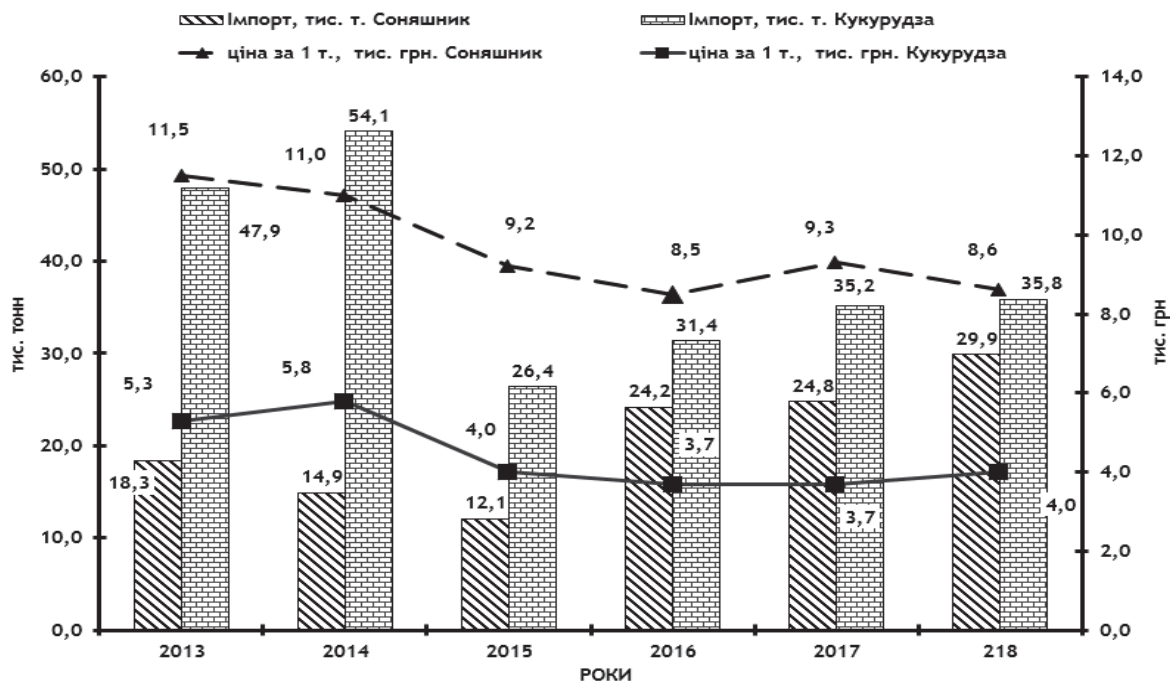

Рис. 2. Динаміка імпорту насіння соняшнику та кукурудзи, тис. т

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

У 2018 р. за кордоном також закуповувалося переважно насіння кукурудзи (35,8 тис. т), соняшнику (29,9 тис. т), ріпаку (9,8 тис. т) та сої (1,6 тис. т). На ці види продукції припадає понад 90% вітчизняного імпорту.

Динаміка обсягів експорту-імпорту гібридної кукурудзи та цін за 1 т гібридного насіння

демонструє деяке зниження обсягів імпорту та ціни за 1 т імпортного насіння (рис. 3). Ціна знизилася від 5,8 тис. дол. США за 1 т до 4,0 тис. дол. США, при цьому експортна ціна продажу становить лише 2,1 тис. дол. США, або майже вдвічі менше.

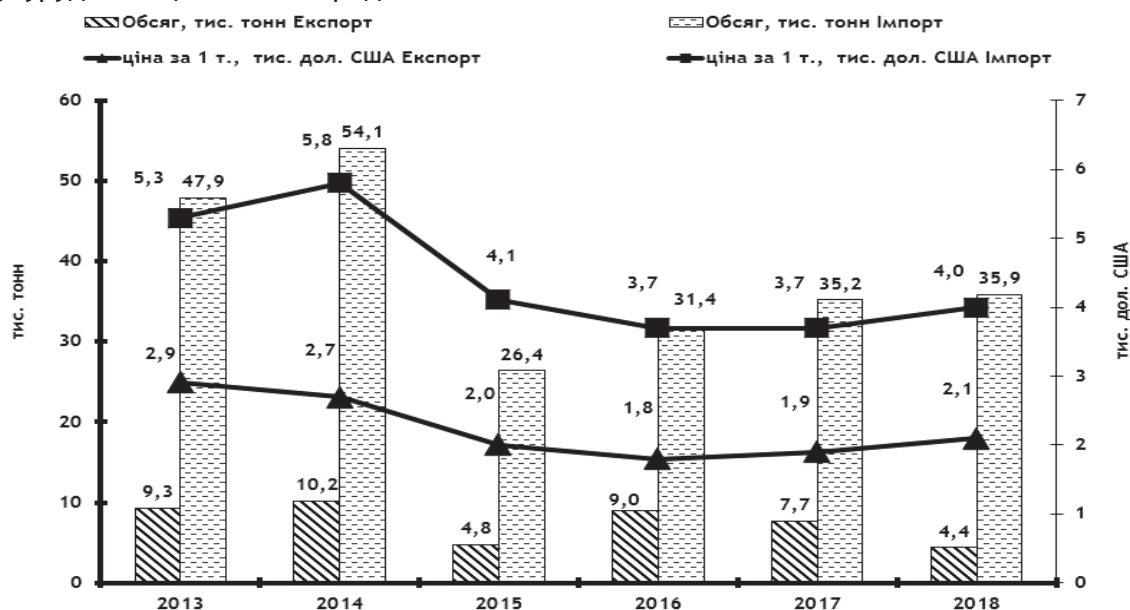

Рис. 3. Динаміка обсягу експорту-імпорту та цін за 1 т насіння гібридної кукурудзи

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Підтримка селекціонерів у всьому світі є досить гострою темою. Також це можна стверджувати і про використання законних прав на інтелектуальну власність для вітчизняних селекціонерів. Якщо проаналізувати реалізацію насінневої продукції науковими установами НААН та НАН України, найбільшими вітчизняними селекційними компані-

ями, то слід зазначити, що в Україні досить низьким залишається рівень продажу кондиційного сертифікованого насіння. Щорічно науково-дослідні установи НААН реалізують близько 30 тис. т кондиційного насіння, що забезпечує лише 1,5-2,0% від загальної потреби у насінні зернових колосових культур (рис. 4).

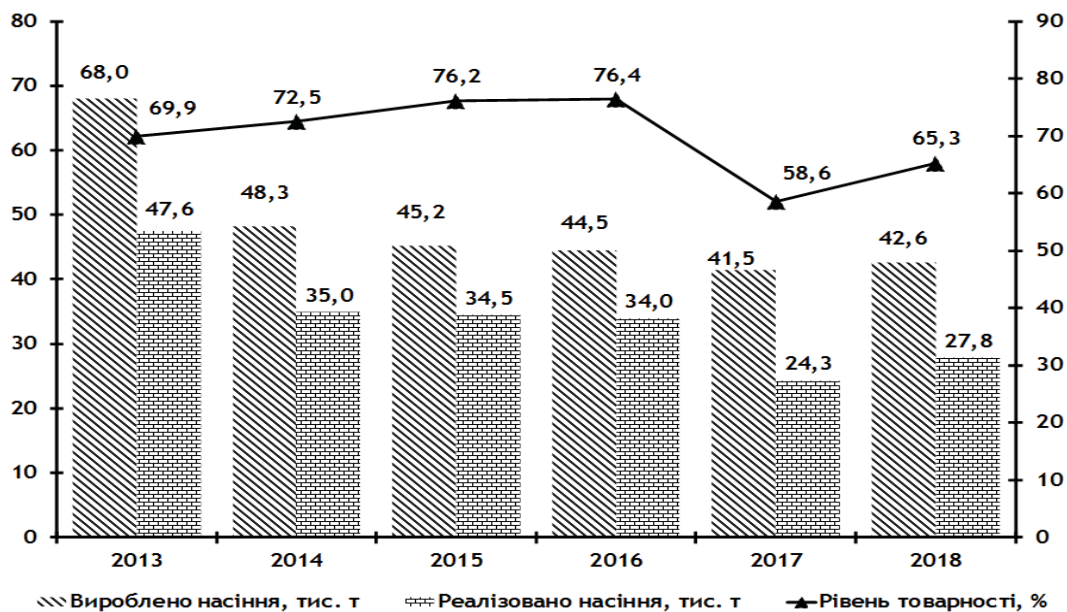

Рис. 4. Показники виробництва насіння зернових культур у дослідних формуваннях мережі НААН у 2013-2018 рр.

Джерело: Дані Національної академії аграрних наук України.

Знижуються й обсяги виплати роялті по ліцензійних угодах та їх кількість. Щорічно науково-дослідні установи НААН збирають роялті на суму від 30 до 40 млн грн, або 40% від їх загального збору селекційними ус-

тановами України (рис. 5). Рівень його продажу значно поступається перед країнами Європейського Союзу. Середній показник продажу кондиційного сертифікованого насіння по країнах ЄС становить 50%.

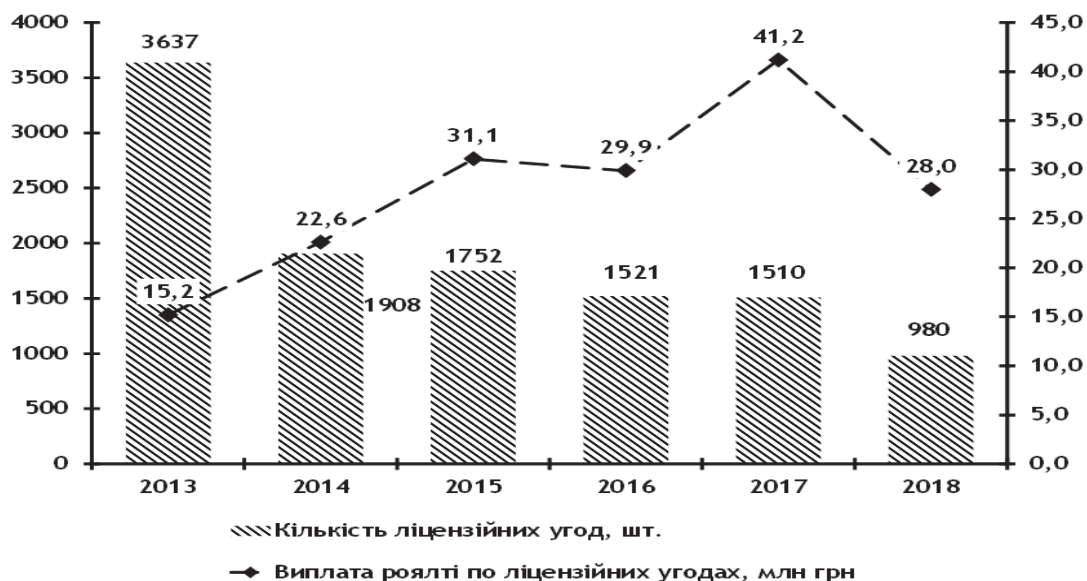

Рис. 5. Результати комерціалізації наукової та наукоємної продукції науково-дослідних установ НААН (2013-2018 рр.)

Джерело: Дані Національної академії аграрних наук України.

Досвід охорони прав на інтелектуальну власність передових країн світу визначає основним два ключові елементи здійснення платежів за її використання:

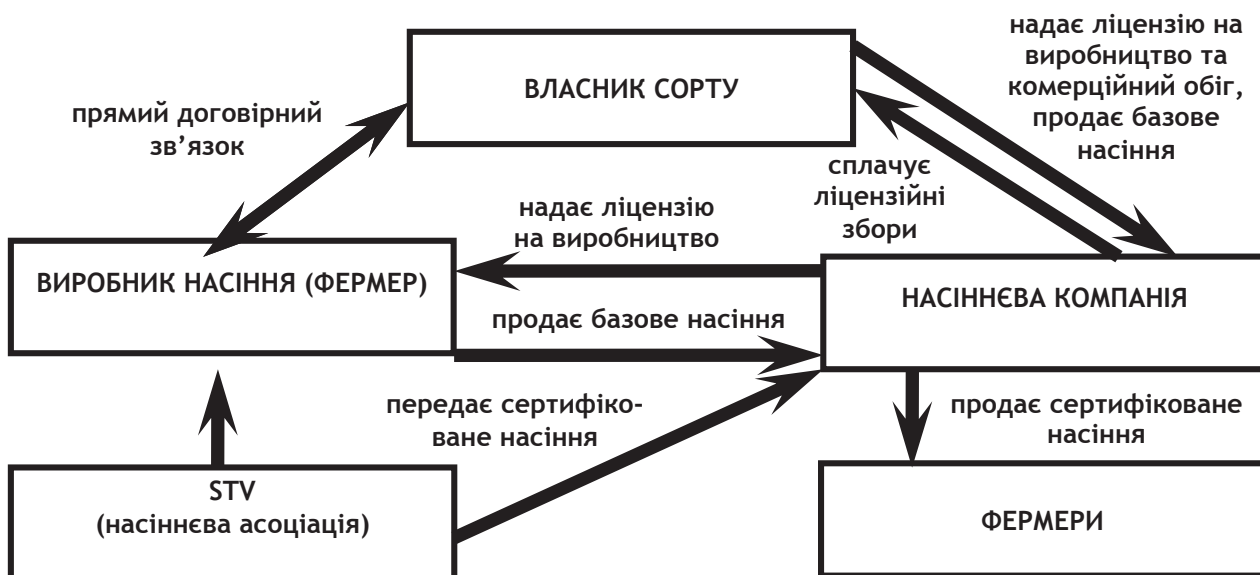
– роялті (ліцензійний платіж) – сума, що стягується при наданні насіннєвій компанії ліцензії на виробництво та продаж насіння сортів рослин, які мають правову охорону. Платіж включається до суми вартості сертифікованого насіння, сплачується виробником насіння згідно з умовами ліцензійних договорів;

селекційні виплати за FSS – Farm Saved Seeds (насіння для власних потреб) – сума, яку мають сплачувати фермери за використання у цілях розмноження у власному господарстві продукції їх врожаю, що був отриманий із висадженого розмножувального матеріалу сорту.

Приміром, у Федеративній Республіці Німеччина налічується понад 130 селекційних і насінницьких компаній, в тому числі

58 підприємств з власними селекційними програмами (рис. 6). Сукупний річний оборот перевищує 1 млрд євро, з яких 70% – оборот за межами Німеччини. Для цілей селекції і насінництва використовуються 225 тис. м² тепличних площ, 3552 га площ селекційних розплідників. Тільки у сфері селекції (без насінництва) працюють близько 6 тис. осіб, у тому числі майже 2,5 тис. співробітників займаються науковими дослідженнями. Частка науково-дослідних розробок в обороті селекційних компаній становить 15,1%.

Збір роялті та селекційних платежів у Німеччині здійснюється STV (насіннєвою асоціацією), яка контролює дотримання пунктів угоди насіннєвою компанією/виробником насіння та перевіряє платежі по ліцензійних та селекційних зборах. Щорічно асоціація збирає 50 млн євро ліцензійних платежів та 15 млн євро селекційних платежів.

- контроль дотримання пунктів угоди з боку насіннєвої компанії/виробника насіння
- перевіряє платежі по ліцензійних та селекційних зборах

Рис. 6. Схема функціонування обігу насіння у Німеччині

Джерело: Німецька асоціація селекціонерів.

У Франції досить складно організована система з охорони прав на сорти рослин і добре захищений та відрегульований внутрішній ринок сортів і контроль за якістю насінництва. Особливе місце в цій системі належить: GNIS (Groupement National Interprofessionnel Semences et des Plants) – приватній міжпрофесійній організації, яка

здійснює контроль за якістю сортів на ринку, об'єднує всіх учасників сектору виробництва всіх видів насіння і забезпечує взаємодію сектору з національним і європейським регуляторами. Сьогодні членами GNIS є 72 селекційні компанії, 250 виробників насіння та орієнтовно 20 000 господарств, задіяних у виробничому процесі. Серед учас-

ників GNIS як кооперативи та сімейні підприємства, малі й середні компанії, так і міжнародні корпорації. Також послугами GNIS ко-

ристуються 8000 дистриб'юторів/роздрібних продавців та мільйони користувачів насіння і саджанців, фермери та садівники (рис. 7).

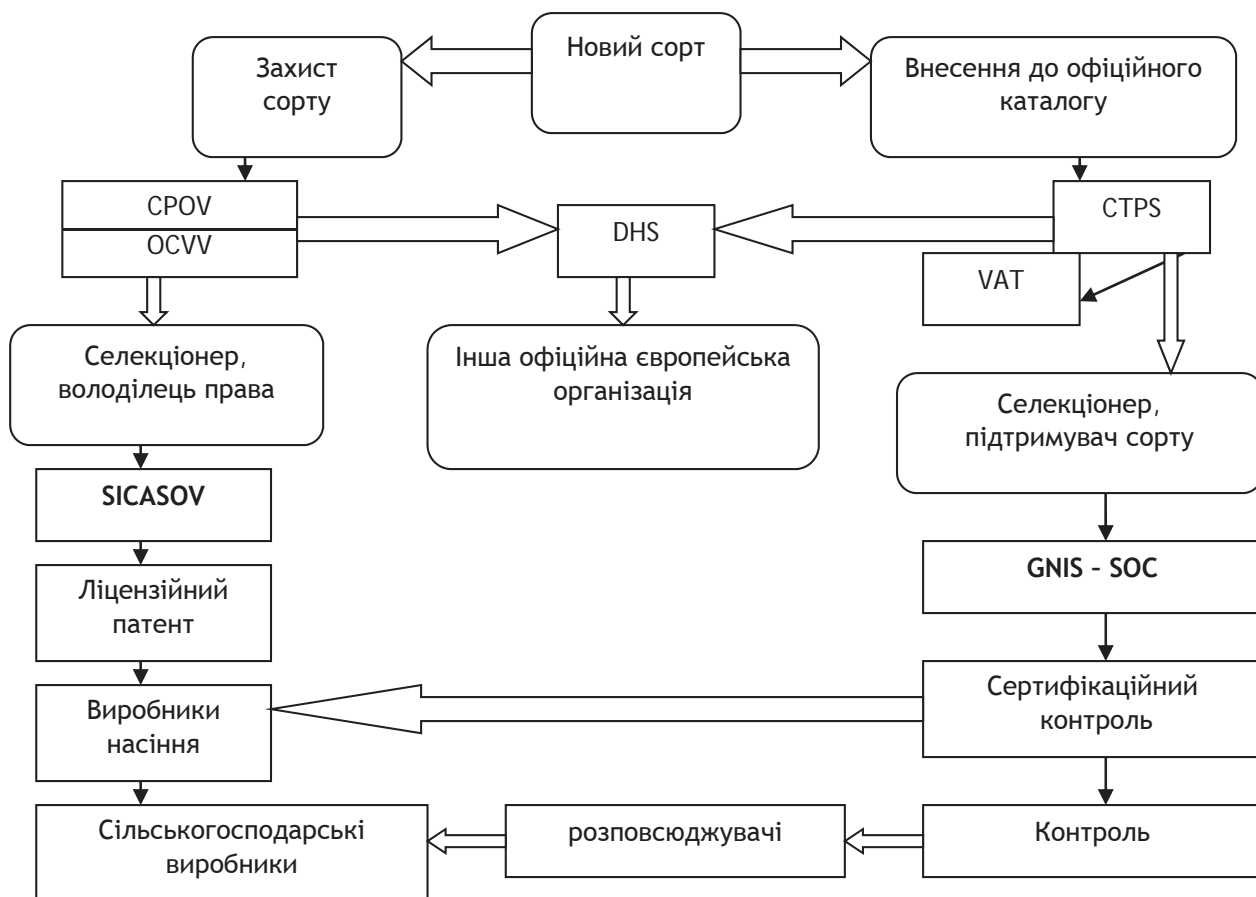

Рис. 7. Організація системи насінництва та захисту прав на інтелектуальну власність у Франції

Джерело: Комітет по захисту інтересів сільськогосподарських виробників та селекціонерів (власників патентів) Республіки Франція.

Ще одна організація, без якої не можна на сьогодні уявити насінницьку сферу Франції, це SICASOV (Societe Cooperative d'Interet Collectif Agricole des Selectionneurs Obteneteurs de Varietes vegetales). Вона була створена за ініціативою сільськогосподарських кооперативів та селекціонерів ще у 1947 р., забезпечує отримання роялті, що слугує передумовою для появи і постачання нових сортів для сільгоспвиробництва.

Нині ця організація опікується 4700 сортами рослин та захищає права 1200 власників прав на сорти. Причому засновниками виступають селекційні приватні компанії, які працюють у Франції (не лише французькі) з державним науковим інститутом INRA. Також SICASOV має філіал в Італії. За відносно невеликого штату (лише 20 постійних працівників) SICASOV збирає щороку до 100 млн євро роялті, з яких 5 млн витрачається на обслуговування власне організації.

Вона слугує своєрідним посередником між аграріями та селекціонерами, надаючи першим новітні розробки, другим - справедливую оплату за інтелектуальну власність.

Досить цікавий досвід використання інтелектуальної власності у насінництві Канади. Статус федерального закону «Про захист прав селекціонерів» було затверджено лише у 2015 р., досвід Канади у питаннях роялті тривав 23 роки, і лише протягом останніх трьох років відбуваються суттєві зміни у законодавчому та організаційному забезпеченні. До цього часу в Канаді діяла та діє система «програма товарних відрахувань» (commodity checkoff program) роялті. При продажу товарного зерна в його вартість окремо входять «селекційні виплати» у розмірі 1 канадського долара (0,8 американського долара). Тому за такої системи ліцензійна оплата згідно з договорами не на досить високому рівні, вона мінімальна

(18-20 % від загального продажу насіння). Отже, їхня діяльність спрямована на регулювання ринку насіння в країні, тим самим забезпечуючи відчутні вигоди для фермерів, селекціонерів та насінницьких компаній.

Ринок насіння Польщі працює в незвичайній моделі. Так само, як і вся польська економіка, після політичних змін він піддавався процесам розвитку, і тому модель його функціонування суттєво змінилася. Ще за часів ручного управління соціалістичною економікою замість регулювання ринку була

адміністративно встановлена модель забезпечення сільського господарства насінням. Поступово, проте ціленаправлено, Польща покращує стан охорони інтелектуальної власності через систему сплати роялті та селекційних платежів. Досить ефективно діє нині класична схема перевірки зобов'язання щодо нарахування селекційних виплат (рис. 8). Обов'язково враховується при висіванні насіння для власних потреб розмір посіву - для зернових культур не менше 25 га та картоплі - не менше 10 га.

Рис. 8. Схема перевірки зобов'язання щодо селекційних виплат у Польщі

Джерело: Дані сайту <https://www.agrofact.pl/rynek-nasienny-w-polsce/>.

У Литві також, як і в інших країнах світу, за використання кондиційного насіння виплачуються ліцензійні платежі (роялті). За використання некондиційного насіння (FSS) прийнято сплачувати селекційні платежі. Якщо ліцензійні платежі виплачуються за 1 т реалізованого сортового насіння пшениці у межах 30-34 євро, то за селекційне насіння цього ж самого сорту, яке фермер «виростив для себе» зі свого минулорічного врожаю сплачують селекційні платежі у розмірі 2,5-3,0 євро за 1 га, або 50% від розміру роялті на 1 га посіву.

Тобто їх селекція має змогу одержувати додаткове фінансування на власний розвиток за рахунок висіву як кондиційного, так і некондиційного насіння того самого сорту.

За їхніми розрахунками, від ліцензійних платежів селекціонери одержують лише 20%, інші - 80%. Це є селекційні платежі завдяки використанню Farm Saved Seed - насіння для власних потреб.

Висновки. Вивчення досвіду охорони прав на інтелектуальну власність провідних країн світу переконує, що основою розвитку вітчизняної селекції й насінництва у подальшому вбачається через запровадження механізму отримання ліцензійних платежів на основі реального відображення використання вартості насіння і садивного матеріалу, їх реєстрація незалежним органом обліку, нагляду та контролю, а також підтримка національної селекції за рахунок використання селекційних платежів за Farm Saved

Seed (насіння для власних потреб), що використовуються нині товаровиробниками без погодження із селекціонерами.

Отже, селекційні платежі можна збирати за європейським методом на 1 га товарних посівів по сортах рослин, або застосувавши канадський метод – шляхом збору селекційних платежів за 1 т продажу товарного зерна.

Насінництво в Україні у перспективі має розвиватися ринковим шляхом за умов створення і функціонування цивілізованого, прозорого, регульованого державою ринкового обігу насіння і садивного матеріалу та захисту інтелектуальних прав селекціонера й селекційних установ. Для цього необхідно:

– удосконалити правові норми та аспекти сплати роялті в Україні враховуючи досвід їх використання у країнах ЄС та інших провідних країн світу;

– запровадити обов’язкове декларування сортових виробничих посівів сільськогосподарськими товаровиробниками, які є власниками землі сільськогосподарського призначення площею від 25 га та більше (для картоплі – від 10 га);

– розробити чіткий механізм отримання ліцензійних платежів на основі реального відображення використання вартості насіння і садивного матеріалу, залучаючи ліцензійні й субліцензійні угоди, та селекційних платежів за Farm Saved Seed – насіння для власних потреб, їх реєстрацію незалежним органом обліку, нагляду та контролю;

– підвищити роль професійних громадських організацій України в частині реєстрації ліцензійних угод і виплат роялті, а також контролю, реєстрації та введення бази насінневих і товарних посівів по сортах та гібридах;

– збільшити надходження коштів за рахунок сплати ліцензійних і селекційних платежів для одержання нових високопродуктивних і якісних сортів вітчизняної селекції;

– передбачити підтвердження сплати роялті та/або виплат за FSS як умови державної підтримки за відшкодування вартості насіння/садивного матеріалу;

– розробити державну програму розвитку вітчизняної селекції та насінництва.

Список бібліографічних посилань

1. Декларація Організації Об’єднаних Націй від 28.09.2018 р. «Про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості». URL : <https://undocs.org/ru/A/C.3/73/L.30>.
2. Захарчук О.В. Економіка насінництва. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 272 с.
3. Зубець М. В., Тивончук С.О. Наукові основи розвитку агропромислового виробництва на інноваційних засадах. Київ : Аграр. наука, 2006. 480 с.
4. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
5. Канадська насіннева торгова асоціація (CSTA). URL : <https://seedinnovation.ca/>.
6. Канадська система збору роялті із зернових культур. URL : <http://www.inspection.gc.ca/fra/1297964599443/1297965645317>.
7. Комітет по захисту інтересів сільськогосподарських виробників та селекціонерів (власників патентів) Республіки Франція. URL : <https://www.sicasov.com/info/pages/internet/fr/index.html>.
8. Німецька асоціація селекціонерів. URL : <https://www.bdp-online.de/de/Pflanzenzuechtung/>.
9. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» : Закон України від 2 жовт. 2012 року № 5397-VI. Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5397-17>.
10. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» : Закон України від 8 груд. 2015 р. № 864-VIII. Верховна Рада України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/864-19/paran241#n241>.
11. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 17 січня 2002 р. № 2986. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 23. Ст. 163.

References

1. Pro prava selian ta inshykh liudei, yaki pratsiuut u silskii mistsevosti: Deklaratsiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii vid 28.09.2018r. [On rights of peasants and other people working in rural areas: United Nations Declaration dated 28.09.2018]. Retrieved from: <https://undocs.org/ru/A/C.3/73/L.30> [In Russian].
2. Zakharchuk, O.V. (2015). *Ekonomika nasinnystva [Seed production economy]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
3. Zubets, M.V. & Tyvonchuk, S.O. (2006). *Naukovi osnovy rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva na innovatsiinykh zasadakh [Scientific bases of development of agro-industrial production on an innovative basis]*. Kyiv: Ahrar. nauka [In Ukrainian].
4. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy : monohrafiia [Innovative support for development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
5. Canadian Seed Trade Association. Retrieved from: <https://seedinnovation.ca> [In English].
6. Agence canadienne d'inspection des aliments. Retrieved from: <http://www.inspection.gc.ca/fra/1297964599443/1297965645317> [In French].
7. Société Coopérative d'Intérêt Agricole des Sélectionneurs Obtenteurs de Variétés Végétales. Retrieved from: <https://www.sicasov.com/info/pages/internet/fr/index.html> [In French].
8. Der Bundesverband Deutscher Pflanzenzüchter. Retrieved from: <https://www.bdp-online.de/de/Pflanzenzuechtung> [In German].
9. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro nasinnia i sadyvnyi material" : Zakon Ukrainy vid 2 zhovt. 2012 roku № 5397-VI [On amendments to the Law of Ukraine "On seeds and planting material": Law of Ukraine dated 2.10.2012, No. 5397-VI]. *Zakonodavcha baza Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5397-17> [In Ukrainian].

12. Про приєднання України до Схеми сортової сертифікації насіння зернових культур, Схеми сортової сертифікації насіння кукурудзи та сорго Організації економічного співробітництва та розвитку : Закон України від 15 лют. 2011 р. № 3019. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3019-17>.

13. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

14. Enabling the Business of Agriculture, 2015. Progress Report / O. V. Zakharchuk and others. Washington : World Bank Group, 2015. 158 p.

15. Gatunki, których odmiany wpisane są do krajowego rejestru (KR). *Centralny ośrodek badania odmian roślin uprawnych*. URL : http://www.coboru.pl/polska/Rejestr/gat_w_rej.aspx.

16. *Tadeusz Oleksiak*. Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie / Rynek nasienny w państwach Unii. *Nauka. Doradztwo. Praktyka*. Wies gulra Warszawa : Lipiec-wrzesień, 2013. 3 (176).

10. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro nasinnia i sadyvnyi material" : Zakon Ukrainy vid 8 hrud. 2015 r. № 864-VIII [On amendments to the Law of Ukraine "On seeds and planting material": Law of Ukraine dated 8.12.2015, No. 864-VIII]. *Zakonodavcha baza Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/864-19/paran241#n241> [In Ukrainian].

11. Pro okhoronu prav na sorty roslyn : Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2002 r. № 2986 [On protection of rights to plant varieties: Law of Ukraine dated 17.01.2002, No. 2986]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 23, p. 163 [In Ukrainian].

12. Pro pryednannia Ukrainy do Skhemy sortovoi sertyfikatsii nasinnia kukurudzy ta sorho Orhanizatsii ekonomichnoho spivrobitnytstva ta rozvytku : Zakon Ukrainy vid 15 liut. 2011 r. № 3019 [On accession of Ukraine to the Scheme for grain certification of grain seeds, the Scheme for classification of maize and sorghum seeds of the Organization for economic cooperation and development: Law of Ukraine dated 15.02.2011, No. 3019]. *Zakonodavcha baza Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3019-17> [In Ukrainian].

13. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

14. Zakharchuk, O.V., et al. (2015). *Enabling the business of agriculture. Progress Report*. Washington: World Bank Group [In English].

15. Gatunki, których odmiany wpisane są do krajowego rejestru (KR). *Centralny ośrodek badania odmian roślin uprawnych*. Retrieved from: http://www.coboru.pl/polska/Rejestr/gat_w_rej.aspx [In Polish].

16. Tadeusz, O. (2013). Instytut hodowli i aklimatyzacji roślin w radzikowie / Rynek nasienny w państwach Unii. *Nauka. Doradztwo. Praktyka*, 3 (176) [In Polish].

Zakharchuk O.V., Tkachyk S.O., Zavalniuk O.I. Commercialization of seed industry in Ukraine and other countries' experience

The purpose of the article is to develop scientifically substantiated proposals for solving a problem of commercial circulation of seeds and planting material and payments for use of intellectual property in Ukraine.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: dialectical methods of knowledge of processes and phenomena; monographic method (for analysis of the current state and prospects for development of commercial seed circulation); empirical method (for complex assessment of use of certified and uncertified seed material); comparative analysis (for determining problems and objectives for protection of rights to plant varieties in neighbouring countries and Ukraine); abstract-logical (for generalization and formulation of conclusions).

Research results. In the research process of issues of commercialization of the seed industry in Ukraine, an analysis of the current state and prospects for seed development in Ukraine were presented, and ways for solving commercial circulation of seeds and planting material and payments for use of intellectual property were provided. It was planned to propose ways to accelerate development of the market organization of seed and planting material in Ukraine. The author's vision of positive experience of using certified and uncertified seed material in countries of the European Union was presented.

Elements of scientific novelty. There were further developed theoretical positions concerning commercialization of the seed industry of Ukraine, protection of intellectual property rights of a crop breeder and breeding entities, as well as possibility for increase in revenues from licensing and breeding payments for a production of new high-yielding and qualitative varieties of domestic breeding, which will promote introduction of progressive crop rotation technologies and increase productivity.

Practical significance. Solution of these problems will enable establishment of international cooperation of Ukraine in protection of rights to plant varieties and commercial circulation of seeds and planting material. Tabl.: 4. Figs.: 8. Refs.: 16.

Keywords: plant variety; seeds and planting material; protection of crop breeders' rights; commercialization; patent; intellectual property.

Zakharchuk Oleksandr Vasylovych - doctor of economic sciences, senior research fellow, head of the department of investment, material and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Tkachyk Svitlana Oleksandrivna - candidate of agricultural sciences, deputy director of Ukrainian Institute of Plant Sorts Examination (15, Henerala Rodymtseva st., Kyiv)

E-mail: s-s-tk@ukr.net

Zavalniuk Oleksandr Ivanovych - deputy head of the department of scientific and organizational work, Ukrainian Institute of Plant Sorts Examination (15, Henerala Rodymtseva st., Kyiv)

E-mail: 51381@i.ua

Захарчук А.В., Ткачик С.А., Завальнюк А.И. Коммерциализация семенной отрасли Украины и опыт других стран

Цель статьи - разработать научно обоснованные предложения относительно решения проблемы коммерческого оборота семян и посадочного материала и выплат за использование интеллектуальной собственности в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектические методы познания процессов и явлений, монографический (анализ современного состояния и перспективы развития коммерческого оборота семян), эмпири-

ческий (касательно комплексной оценки использования сертифицированного и несертифицированного семенного материала), сравнительного анализа (определены проблемы и цели охраны прав на сорта растений в государствах-соседах и в Украине), абстрактно-логический (обобщение и формулирование выводов).

Результаты исследования. В процессе изучения вопросов коммерциализации семенной отрасли Украины проведен анализ современного состояния и определены перспективы развития семеноводства в Украине, предложены пути решения коммерческого оборота семян и посадочного материала и выплат за использование интеллектуальной собственности. Намечены перспективные пути ускорения организации рынка семян и посадочного материала Украины. Изложено видение авторов относительно положительного опыта использования сертифицированного и несертифицированного семенного материала странами Европейского Союза.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения применительно коммерциализации семенной отрасли Украины, охраны прав на интеллектуальную собственность селекционера и селекционных учреждений, а также возможности увеличения поступления средств за счет уплаты лицензионных и селекционных платежей для выведения новых высокопроизводительных и качественных сортов отечественной селекции, что будет способствовать внедрению в растениеводстве прогрессивных технологий и повышению производительности труда.

Практическая значимость. Решение указанных проблем даст возможность наладить международное сотрудничество Украины в сфере охраны прав на сорта растений и коммерческого оборота семян и посадочного материала. Табл.: 4. Илл.: 8. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: сорт растений; семена и посадочный материал; защита прав селекционеров; коммерциализация; патент; интеллектуальная собственность.

Захарчук Александр Васильевич – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

Ткачик Светлана Александровна – кандидат сельскохозяйственных наук, заместитель директора, Украинский институт экспертизы сортов растений (г. Киев, ул. Генерала Родимцева, 15)

E-mail: s-s-tk@ukr.net

Завальнюк Александр Иванович – заместитель заведующего отделом научно-организационной работы, Украинский институт экспертизы сортов растений (г. Киев, ул. Генерала Родимцева, 15)

E-mail: 51381@i.ua

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019 р.

Фахове рецензування: 19.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Захарчук О. В., Ткачик С. О., Завальнюк О. І. Комерціалізація насіннєвої галузі України та досвід інших країн. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 53 – 65.

* * *

Новини АПК

Посівна-2019: українські аграрії забезпечені добривами на 100%

Аграрії всіх областей України повністю забезпечені добривами для проведення весняно-польових робіт. Так, з урахуванням перехідних залишків минулого року, сільськогосподарськими підприємствами законтрактовано та придбано 1,04 млн тонн поживних речовин мінеральних добрив (100% до попередньої потреби).

На сьогодні продовжується сівба ранніх ярих зернових та зернобобових культур, яку проведено на площі 1,9 млн га, або 82% до прогнозу. Зокрема, посіяно:

- ячменю – 1,3 млн га (86%);
- пшениці – 131 тис. га (79%);
- вівса – 132 тис. га (68%);
- гороху – 262 тис. га (77%).

Насіння цукрових буряків висіяно на площі 130 тис. га (53%), а соняшнику – на площі 262 тис. га (5%).

Крім того, підживлення озимих культур на зерно проведено на площі 7,4 млн га, або 98% до прогнозу, з яких підживлено:

- озимої пшениці – 6,3 млн га, або 98%;
- озимого жита – 111 тис. га, або 97%;
- озимого ячменю – 990 тис. га, або 98%.

Озимого ріпаку підживлено на площі 1,3 млн га, або 98%.

Прес-служба Мінагрополітики